

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

گروه تاریخ

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در تاریخ عمومی جهان

عنوان

روابط فرهنگی، سیاسی، اقتصادی ایران و امریکا در دوره قاجار

استاد راهنما

دکتر عباس قدیمی قیداری

استاد مشاور

دکتر علیرضا کریمی

پژوهشگر

حسین گلزاری

دیماه ۱۳۸۸

تقدیم به:

پدر و مادرم که با تلاش و قناعت شان، دانش اندوزی مرا میسر ساختند.

اساتیدم که درس علم و اخلاق را از آنها آموختم.

تقدیر و تشکر:

بی شک انجام این تحقیق بدون کمک و همکاری عزیزان بزرگواری که در تمام مراحل پژوهش

نهایت لطف و محبت خویش را شامل حال من کردند میسر نبود. در اینجا بر خود لازم می دانم که از

تک تک این بزرگواران نهایت تقدیر و تشکر خویش را به عمل آورم.

از استاد محترم جناب آقای دکتر قدیمی که به عنوان استاد راهنما در طی نگارش این پایان نامه از

رهنمودهای ارزنده خویش مرا بی نصیب نکردند.

از استاد محترم جناب آقای دکتر کریمی که سمت مشاوره این جانب را برعهده داشتند و توصیه

های مفید و ارزنده ای ارائه نمودند.

از خانمها مینا اسدزاده و سپیده ساعتی که در جمع آوری منابع این جانب را یاری دادند.

همچنین از تک تک دوستانی که در تمام مراحل نگارش پژوهش زحمات این جانب را تقبل نمودند

کمال تشکر و قدردانی را دارم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱-۳	پیشگفتار
	فصل یکم:
	کلیات تحقیق
۵	۱-تعریف و تحدید موضوع
۵-۶	۲-بیان مسئله
۶	۳-سوالات اساسی تحقیق
۶	۴-فرضیه
۷	۵-اهمیت ، ضرورت و هدف تحقیق
۷	۶-روش شناسی
۷-۱۰	۷-بررسی و نقد منابع
	فصل دوم: روابط فرهنگی
۱۲-۱۶	بخش یکم: اولین تصورات مردم ایران درباره آمریکا
۱۷-۲۱	بخش دوم: نخستین آمریکاییها در ایران و اقدامات آنها
۲۲-۲۹	بخش سوم: فعالیتهای آموزشی
۳۰-۳۳	بخش چهارم: واکنش ها در برابر فعالیتهای آموزشی میسیون های آمریکایی در ایران
۳۴-۳۵	بخش پنجم: پیامد فعالیتهای آموزشی میسیونرها در ایران

بخش ششم: فعالیتهای پزشکی ۳۶-۴۱

بخش هفتم: فعالیتهای مذهبی ۴۲-۴۴

فصل سوم: روابط سیاسی

بخش یکم: لزوم رویکرد ایران به نیروی سوم و پیشینه گرایش به نیروی سوم ۴۶-۵۲

بخش دوم: گرایش به آمریکا و نخستین رابطه رسمی بین ایران و آمریکا ۵۳-۶۰

بخش سوم: پیشگام سیاسی آمریکا در ایران ۶۱-۶۴

بخش چهارم: گسترش روابط ایران و آمریکا ۶۵-۶۸

بخش پنجم: مخالفت سفرای آمریکا با گسترش حضور روسیه در ایران ۶۹-۷۰

بخش ششم: اولین ایرانیانی که قدم به خاک آمریکا گذاشتند ۷۱-۷۲

بخش هفتم: حسینقلی خان صدرالسلطنه و تاسیس سفارت ایران در آمریکا ۷۳-۷۶

بخش هشتم: انقلاب مشروطه و سیاست ایالات متحده آمریکا ۷۷-۸۴

فصل چهارم: روابط اقتصادی

بخش یکم: اوضاع مالی ایران قبل از شوستر ۸۶-۹۵

بخش دوم: ورود شوستر به ایران ۹۶-۱۰۹

بخش سوم: اولتیماتوم روسیه به ایران و اخراج شوستر ۱۱۰-۱۱۹

بخش چهارم: مخالفت آمریکا با قرارداد ۱۹۱۹ ۱۲۰-۱۲۱

بخش پنجم: امتیاز نفت شمال و نقش شرکتهای آمریکایی ۱۲۲-۱۳۱

بخش ششم: ضرورت استخدام مستشار مالی (هیئت آرتور میلسپو) ۱۳۲-۱۳۶

۱۳۷-۱۳۹

بخش هفتم: نتیجه گیری

۱۴۰-۱۵۹

اسناد و تصاویر

۱۶۰-۱۶۹

منابع و مأخذ

«پیشگفتار»

تاریخ مناسبات ایران با کشورهای دیگر، از دوران باستان تا کنون در برگیرنده حقایق تلخ و شیرینی است. که بررسی هر کدام از آنها، نیازمند پژوهشهای طولانی و کنجکاوانه می باشد. در این راستا، مطالعه روابط خارجی اهمیت بسیاری در تبیین پدیده های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی کشور دارد.

تاریخ روابط خارجی ایران در دوره قاجار، به دلیل ویژگیهای این دوره از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در آستانه قرن ۱۹م. روسیه تلاش خود را برای دستیابی به آبهای گرم جنوب و ثروتهای هندوستان آغاز کرد. و از طرف دیگر، انگلستان در تلاش بود تا سیطره خود بر شبه قاره هند و خلیج فارس را مستحکم تر نماید و ایران را سپر بلای هند در برابر تجاوزات احتمالی دولتهای اروپایی و روسیه قرار داده بود. بدین گونه در طی قرن ۱۹، ایران عرصه رقابت و رخنه روسیه و انگلیس در زمینه های گوناگون شد. و بواسطه ضعف سیاست خارجی قاجاریه و جانبداریهای رجال درباری، استقلال خویش را عملاً از دست داد.

از آنجا که دربار قاجار، کانون رقابت و دسائس دو قدرت روسیه و انگلیس شده بود و عملاً استقلال کشور توسط آنها سلب شده بود سیاستمداران قاجار، بر آن شدند تا با علاقمند کردن کشورهای قدرتمند دیگر و کشاندن پای آنها به صحنه سیاست ایران فشار روزافزون روسیه و انگلیس را کاهش دهند. این چنین بود که سیاست گرایش به قدرت ثالث به طور جدی از دوران قاجار، مورد توجه سیاستیون ایران قرار گرفت. و اولین بار بطور جدی به کشورهایی چون فرانسه، آمریکا، و آلمان روی آوردند. که در این پژوهش به بررسی روابط ایران و آمریکا، که به عنوان یک قدرت ثالث وارد صحنه سیاست خارجی ایران شد، از جنبه های مختلف پرداخته ایم.

پژوهش حاضر روابط ایران و آمریکا را از سه جنبه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی طی دوره زمانی مشخص (قاجاریه) در ۴ فصل بررسی کرده است. که در فصل اول آن به کلیاتی شامل روش پژوهش، اهمیت و ضرورت پژوهش همچنین موانع پژوهش و ارزیابی و نقد منابع اصلی پژوهش پرداخته است. فصل دوم به موضوعاتی پرداخته شده که قبل از برقراری روابط رسمی بین طرفین به

وقوع پیوسته است همچون اولین تصورات مردم ایران درباره آمریکا. و نخستین آمریکاییها، که در قالب هیئت های میسیونری به ایران آمدند. مهم ترین بخش آن، اشاره به فعالیت هایی است که آنها در ایران انجام دادند. این فعالیتها در زمینه های مختلف پزشکی، آموزشی و مذهبی انجام گرفته است که با توجه به عقب ماندگی ایران در دوره قاجار، در این عرصه ها، فعالیت در این زمینه بهترین وسیله برای تبلیغ میسیونرها و نفوذ آمریکاییها در ایران بود.

در فصل سوم پژوهش به برقراری روابط رسمی، بین طرفین اشاره کرده ایم. که این روابط در زمان صدارت اعظمی امیرکبیر، با امضای عهدنامه «مودت و کشتیرانی» بین طرفین برقرار شد. اما از آنجا که، چندی بعد از امضای این عهدنامه، امیرکبیر به قتل رسید و صدراعظم بعدی میرزا آقاخان نوری سیاست های امیر کبیر را دنبال نکرد راه به جایی نبرد. تا اینکه در سال ۱۸۵۶م. / ۱۲۷۳ه.ق. که روابط ایران و انگلیس بر سر قضیه هرات تیره شد ناصرالدین شاه دوباره تمایل به برقراری روابط با آمریکا نشان داد. و عهدنامه ای بین طرفین به امضاء رسید که به موجب آن: طرفین می توانستند سفرایی به کشورهای یکدیگر اعزام کنند که این مهم (اعزام سفیر) چندین سال به تعویق افتاد تا اینکه در سال ۱۸۸۳ م. نخستین سفیر آمریکا، به نام بنجامین به ایران آمد.

در قسمت بعدی پژوهش، به اعزام این سفرا و همچنین اقداماتی که انجام داده اند پرداخته ایم. در قسمت آخر فصل سوم هم به سیاست آمریکا در قبال انقلاب مشروطه ایران که مبتنی بر سیاست عدم مداخله بود اشاره کرده ایم.

در فصل چهارم ابتدا مختصری در مورد اوضاع مالی ایران در دوره قاجاریه، اشاره کرده ایم. و، وضعیت نابسامان اقتصادی کشور که ضرورت استخدام مستشار مالی از دیگر کشورها را می طلبد به تصویر کشیده ایم. که نهایتا این مستشاران با تصمیم مجلس، از آمریکا استخدام شدند. در قسمت بعد هم در مورد ورود این مستشاران که در راس آنها فردی به نام شوستر قرار داشت پرداخته ایم. همچنین اقداماتی که شوستر طی حضور هشت ماهه اش در ایران انجام داد که نهایتا این اقدامات او منجر به اولتیماتوم روسیه و اخراج او از ایران شد.

در واقع، بعد از جنگ جهانی اول سیاست آمریکا در مورد ایران تغییر کرد و، اولین نمود، خود را در مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹ ایران و انگلیس نشان داد.

در قسمتهای پایانی پژوهش به این قضیه پرداخته ایم که هنگامی کشور در اواخر دوره قاجار به پول نیاز داشت سیاستمدارانی چون قوام قصد داشتند؛ تا با واگذاری امتیاز نفت شمال، به شرکت های

آمریکایی این پول را از آنها قرض بگیرند. و اقدامات اولیه برای واگذاری امتیاز نفت، به یک شرکت آمریکایی به نام، استاندارد اوپل را انجام دادند. اما با کارشکنی های روسیه و انگلیس این قرار داد راه به جایی نبرد و لغو شد. و پای شرکت دیگر آمریکایی به نام سینکлер به ایران باز شد. اما این شرکت همچون استاندارد نیوجرسی با موانعی که روسیه و انگلیس برای انتقال نفت از ایران به اروپا، ایجاد کردند در گرفتن این امتیاز از ایران ناکام ماند.

بنا به دلایلی همچون: وجهه خوبی که آمریکا در نزد ایرانیان داشت ، همچنین حمایت از ایران برای حضور در کنفرانس صلح ورسای و مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹ باعث شد تا سیاستمداران قاجاریه، بار دیگر برای سروسامان دادن به اوضاع مالی ایران، مستشار مالی از آمریکا به نام دکتر میلیسپو را استخدام کند؛ او مدت ۵ سال در ایران به اصلاحاتی در زمینه مالی پرداخت و سر انجام به علت اینکه، اقداماتش مغایر با منافع رضاشاه بود قراردادش تمدید نشد. و در سال ۱۹۲۷ م. ایران را ترک کرد.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱- تعریف و تحدید موضوع

از آنجا که هر حادثه یا رویدادی آغازی دارد، و به قول معروف ریشه هایی دارد، در این پژوهش سعی داریم نقطه آغاز و ریشه های روابط ایران و آمریکا، که به دوره سلسله قاجار برمی گردد را در سه زمینه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در فاصله سالهای ۱۸۲۹؛ یعنی زمان ورود نخستین آمریکاییها به ایران تا سال ۱۹۲۵ م. یعنی سال سقوط قاجاریه، مورد بررسی قرار دهیم.

۲- بیان مسئله

از دوره قاجاریه ایران وارد رقابتهای گسترده استعماری روسیه و انگلیس شد چون ایران در واقع دروازه ای به سمت هندوستان بود، و هندوستان هم در این زمان مستعمره انگلیس به حساب می آمد، انگلستان مانع راهیابی سایر کشورها به هند از طریق ایران می شد. از طرف دیگر، هر کدام از این دو کشور، در پی گرفتن امتیازاتی به نفع خود از ایران بودند. همین رقابتهای مداخله جویانه و توسعه طلبانه دو کشور روسیه و انگلیس، سبب شد تا ایران در سالهای آغازین دوره ناصری و صدارت امیرکبیر، به فکر ایجاد رابطه با کشور ثالثی برآید. تا بتواند جلو اقدامات و سیاست توسعه طلبانه روسیه و انگلیس را، با اتکاء به نیروی سوم تا حدودی به حالت تعدیل درآورد.

آمریکاییها از دوره محمد شاه، با هدف تبلیغات مذهبی وارد ایران شدند. و برای پیشبرد اهداف خود، به فعالیتهای آموزشی و بهداشتی در شمال غرب کشور پرداختند. و در دوره ناصرالدین شاه هم به عنوان یک کشور ثالث برای جلوگیری از فعالیتهای توسعه طلبانه روسیه و انگلیس در نظر گرفته شدند. بدین صورت مقدمات رابطه ایران و آمریکا فراهم گردید. در سال ۱۲۷۳ ه. ق. / ۱۸۵۶ م. در استانبول سفرای ایران و آمریکا نخستین عهدنامه بین دو کشور را امضاء کردند و روابط دو طرف در همین زمان به طور رسمی شکل گرفت.

وضع جهانی، اوضاع داخلی ایران و سیاستهای جدید آن روز دولتها، روابط ایران و آمریکا را تحت تاثیر قرار می داد. دهه های پایانی عصر قاجار، چهره آمریکا به عنوان یک کشور مبرا از پیشینه منفی،

و حضور مستشاران آمریکایی در ایران روابط دو کشور را بطور ویژه ای تحت تاثیر قرار داده چنانکه وقتی کشور در اواخر دوره قاجاریه با اوضاع وخیم اقتصادی، مواجه شد برای سر و سامان دادن به این اوضاع، مستشارانی از آمریکا استخدام کردند. که در این زمینه هم چندان موفق نبودند؛ زیرا این مستشاران بعد از مدتی، فعالیت در ایران با کارشکنی های دو کشور روسیه و انگلیس مواجه شدند و در نهایت هم با اولتیماتوم روسیه مجبور به ترک ایران شدند.

۳- سوالات اساسی تحقیق:

- ۱- دلیل روی آوردن ایران به آمریکا به عنوان یک قدرت ثالث در صحنه سیاست خارجی چه بود؟
- ۲- دلیل اتخاذ سیاست بی طرفی از سوی آمریکاییها در اکثر اتفاقاتی که در زمان حضورشان در ایران می افتاد چه بود؟
- ۳- هدف میسیونرهای آمریکایی از اقداماتی که در زمینه های آموزشی و بهداشتی در ایران انجام دادند چه بود؟
- ۴- ورود مورگان شوستر و اقدامات او چه نتایجی برای مالیه ایران در پی داشت؟

۴- فرضیه:

از دوره قاجار کشور ایران کانون رقابت و دسائس دو قدرت روسیه و انگلیس شده بود و عملاً استقلال کشور توسط آنها سلب شده بود سیاستمداران قاجار، بر آن شدند تا با علاقمند کردن کشورهای قدرتمند دیگر و کشاندن پای آنها به صحنه سیاست ایران فشار روزافزون روسیه و انگلیس را کاهش دهند. این چنین بود که سیاست گرایش به قدرت ثالث به طور جدی از نیمه دوران قاجار، مورد توجه سیاسیون ایران قرار گرفت. علاوه بر کاستن فشارهای سیاسی دو قدرت روسیه و انگلیس، نوسازی دستگاه دولت نیز مد نظر سیاستمداران ایران قرار داشت لذا این چنین بود که درصدد وارد کردن قدرت سومی، به عرصه سیاست ایران برآمدند و یکی از این دولتها آمریکا بود.

۵- اهمیت و ضرورت و هدف تحقیق

بالطبع تا کنون، کار همه جانبه و، ویژه ای جهت موضوع پیش روی صورت نگرفته، گرچه در برخی منابع به صورت جسته و گریخته به روابط دو کشور اشاراتی شده است بنابراین در این پژوهش سعی داریم تا زوایای نسبتاً تاریکی از تاریخ روابط خارجی ایران، با یکی از کشورهای مهم جهان را روشن سازیم. بنابراین، هدف اصلی پژوهش، پاسخ به پرسش های مطروحه می باشد. علاوه بر آن، سعی شده تا حد امکان روابط ایران و ایالات متحده آمریکا در دوره قاجار که بر اساس اصل «استفاده از قدرت سوم» بر ضد نفوذ روسیه و بریتانیا در ایران پایه ریزی شده تجزیه و تحلیل گردد.

۶- روش شناسی

از آنجا که نوع تحقیق بنیادی-نظری است روش تحقیق در پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی خواهد بود یعنی موضوع مورد بحث توصیف و تشریح می شود و تلاش بر آن بوده که بدون تاثیر پذیری مطلق از تحقیقات پژوهشگرانی که در باب روابط خارجی ایران انجام داده اند، آراء و نظریات گوناگون و متضاد از منابع و ماخذ گردآوری و تجزیه و تحلیل گردد. گردآوری اطلاعات نیز عمدتاً کتابخانه ای و با تکیه بر منابع نوشتاری صورت گرفته است.

۷- بررسی و نقد منابع

از آنجا که در انجام تحقیق از منابع مختلف استفاده شده در اینجا به معرفی و نقد برخی از منابع مهم می پردازیم. بر اساس فصل بندی پژوهش سعی شده تا در هر فصل از چند منبع به عنوان منابع مهم و پایه، براساس موضوعات آن فصل، مورد استفاده قرار گیرد. چنانکه در فصل دوم که به بررسی

روابط فرهنگی و روابط آغازین طرفین پرداختیم، منابع اصلی آن عبارتند از: تاریخ میسیون آمریکایی در ایران نوشته جان الدر که در مورد ورود نخستین آمریکاییها به ایران و فعالیتهایی که در زمینه های مختلف آموزشی، بهداشتی و فرهنگی انجام دادند فوق العاده اثر ارزشمندی است. چون در کمتر منبعی به این شکل منسجم و منظم به اقدامات میسیونرهای آمریکایی در ایران اشاره کرده است.

علاوه بر این اثر کتاب آموزش، دین و گفتمان اصلاح فرهنگی در دوران قاجار نوشته مونیکا ام. رینگر، اثری در خور توجه به حساب می آید. در این کتاب علاوه بر اشاره به اقدامات میسیونرهای آمریکایی در ایران، به فعالیت میسیونرهای دیگر کشورهای اروپایی همچون فرانسوی ها، انگلیسی ها و... رقابتهایی که با یکدیگر در زمینه فعالیتهای میسنوری داشته پرداخته است. علاوه بر این منابع فارسی سفرنامه جاستین پرکینز که به لاتین تحت عنوان:

Missioary annals(life of rev.justin perkins)

نوشته شده اثری ارزشمند، در زمینه فعالیتهایی که میسیونرها در ایران انجام دادند می باشد. او در این اثر، شرح سفر خود، چگونی تاسیس نخستین مدرسه در منطقه ارومیه، چگونگی جذب کودکان ایرانی برای حضور در کلاسهای میسیونرهای آمریکایی و سایر فعالیتهای خود در ایران تا زمان مرگ اشاره کرده است.

همچنین مقاله ای که تحت عنوان ((تاریخچه اولین مدرسه، دانشکده و بیمارستان مدرن در ایران)) توسط محمد جعفر معنوی نوشته شده، از نظر اشاره به نخستین حضور آمریکاییها در ایران، مهم می باشد. او در این مقاله، اشاره می کند این آمریکاییها بودند که نخستین اقدامات در زمینه های آموزشی و پزشکی به سبک مدرن را در ایران به انجام رساندند.

از سایر منابع هم که به صورت جسته و گریخته به میسیونرها و اقدامات آنها در ایران اشاراتی داشته اند سعی شده تا حد امکان استفاده شود.

در فصل سوم، که به بررسی روابط سیاسی طرفین پرداخته ایم با تعداد زیادی از منابع با نوشته ها و روایات متضاد و متناقض مواجه می شویم که با گردآوری و مقایسه نوشته های این منابع، سعی شده تا حد امکان منابع و نوشته های موثق مورد استفاده قرار گیرد. که از جمله این منابع تاریخ روابط ایران و ممالک متحده، نوشته رحیم رضازاده ملک می باشد. که در این اثر مناسبات بین ایران و آمریکا به ترتیب زمانی رویدادها از ابتدای ورود آمریکاییها به ایران، تا انتهای دوره قاجار و پایان ماموریت میلسپو در ایران، مورد بحث قرار گرفته است.

کتاب تاریخ روابط سیاسی ایران و آمریکا، نوشته آبراهام یسلسون نویسنده آمریکایی است. این اثر روابط سیاسی طرفین را از سال ورود نخستین وزیر مختار آمریکا به ایران یعنی؛ ساموئل بنجامین مورد بررسی قرار داده، و همچنین سعی کرده مسائل سیاسی-عمومی که واکنش وزارت خارجه آمریکا را نسبت به حوادث خاص ایران با مسائل مربوط به آنها روشن کند مورد توجه قرار دهد. همچنین، موضوعاتی همچون اصل سیاسی عدم مداخله آمریکا، به رسمیت شناختن حکومتها و از همه مهم تر نتایج سیاستهای خارجی دولتهای مختلف آمریکا در ایران را مورد توجه قرار داده است. فعالیتهای میسیونرهای آمریکایی در ایران را هم تا آنجا که به روابط سیاسی مربوط بوده مورد بحث قرار داده، و اطلاعاتی که این کتاب به ما می دهد؛ تا حدودی می تواند راهگشای روابط سیاسی بین دو کشور، در محدوده زمانی مورد نظر باشد.

کتاب ایرن و ایرانیان خاطرات و سفرنامه ساموئل گرین ویلر بنجامین؛ نخستین سفیر آمریکا در ایران که بین سالهای ۱۸۸۵-۱۸۸۳ م. به ایران سفر کرد این اثر برای شناخت یک قسمت از اوضاع و احوال ایران در آن ایام مفید و قابل مطالعه است اما از آنجا که مولف با زبان، تاریخ، اخلاق و آداب ایرانی درست آشنا نبوده و دوره اقامت او در ایران زیاد نبوده حاوی اشتباهات زیادی است.

کتاب حاجی واشنگتن (تاریخ روابط ایران و آمریکا در روزگار قاجاریه و پهلوی) نوشته اسکندر دلد. این اثر؛ اطلاعاتی در مورد نخستین سیاحان ایرانی در آمریکا و هم چنین اولین سفیر آمریکا در تهران و، ورود دیگر مستشاران آمریکایی همچون مورگان شوستر و مبلغان مذهبی چون اسمیت و دوایت به ما می دهد. و از همه مهمتر اینکه شرح سفر نخستین سفیر ایران به آمریکا یعنی حاج حسینقلی خان صدر السلطنه (معمدالوزاره) که از سوی ناصرالدین شاه به حاجی واشنگتن ملقب شد می باشد. البته، قبل از او ایرانیان دیگری همچون حاج سیاح از آمریکا دیدن کرده بودند و حاج حسینقلی هم قبل از حرکت برای آگاهی از اوضاع و احوال کشور آمریکا از حاج سیاح اطلاعاتی کسب کرد. یعنی با یک اطلاعات نسبتاً مجمل قدم به این ماموریت گذاشت و در خیلی جاها از شرح مسافرت خود او به مقایسه دو کشور بخصوص اوضاع سیاسی، اجتماعی دو طرف می پردازد. البته، این اثر اطلاعات دیگری هم در اختیار ما قرار می دهد که دوره پهلوی را در بر می گیرد که در حوزه پژوهش حاضر قرار نمی گیرد.

اثر دیگری که اطلاعات ارزنده ای راجع به برقراری روابط رسمی بین دو کشور به ما می دهد. کتاب بررسی مناسبات ایران و آمریکا، نوشته علی موجانی است. این کتاب؛ از آن جهت مهم به نظر

می آید چنان که خود نویسنده آن اذعان کرده، به اکثر منابع و نوشته های راجع به روابط ایران و آمریکا دسترسی داشته و به نقل نظریات مختلف پرداخته است.

در فصل چهارم پژوهش هم که به روابط اقتصادی طرفین پرداخته شده، از آثاری استفاده شده که، به تاریخ مالی و دارایی ایران در دوره قاجار اشاراتی داشته است. که از جمله این منابع، کتاب شرح زندگانی من (تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجار) نوشته عبدالله مستوفی است. که بویژه ج ۲ آن به اوضاع مالی ایران قبل از ورود شوستر و وضعیت مستوفیان و جگونگی جمع آوری مالیات اشاراتی کرده و بعد هم در مورد اقداماتی که شوستر برای سروسامان دادن به اوضاع مالی ایران انجام داده اشاراتی کرده.

کتاب اختناق ایران هم که توسط شوستر به رشته تحریر درآمده، در مورد اقداماتی که او در زمینه سروسامان دادن به اوضاع اقتصادی ایران انجام داده اثری ارزشمند می باشد. علاوه بر این؛ مقدمه ای هم که اسماعیل راین ضمیمه کتاب کرده اطلاعات مفیدی راجع به اوضاع و احوال اقتصادی ایران، قبل از استخدام مستشاران آمریکایی در اختیار ما قرار می دهد. مطالب این کتاب را می توان از دو جنبه مورد استفاده قرار داد: یکی اینکه از محتوای آن می توان به این واقعیت رسید که، وقتی نظام سیاسی ایران در راستای دیپلماسی موازنه به قدرتهای سومی از قبیل آمریکا گرایش پیدا کرد دولتهای روسیه و انگلیس تضادهای خود را فراموش کرده و با ائتلاف و تشریک مساعی موجبات خروج قدرت ثالث از ایران را فراهم ساختند. و دومین رویکرد کتاب، بررسی تاثیر ساختار سیاسی ایران؛ یعنی اختناق سیاسی بر ساماندهی و تنظیم روابط خارجی آن می باشد. و در این کتاب پیشینه روابط ایران و آمریکا دنبال شده است.

علاوه بر این دو اثر، کتابهایی که از آنها بیشترین استفاده در زمینه روابط اقتصادی ایران و آمریکا شده است عبارتند از: سال پر اندوه ۱۲۹۰ ش. نوشته افسانه منفرد، تاریخ اقتصادی ایران اثر چارلز عیسوی، و تاریخ دارایی ایران اثر مجید یکتایی.

فصل دوم

روابط فرهنگی

بخش یکم:

اولین تصورات مردم ایران درباره آمریکا

قاره آمریکا در سال ۱۴۹۲ م. توسط کریستف کلمب کشف شد. و بعد از مدتی مردم اروپا اطلاعاتی، نسبت به آن سرزمین بدست آوردند، ولی ایرانیان به دلیل بعد مسافت و دوری از جریانات اروپا، تا سیصد سال بعد از کشف قاره آمریکا، اطلاعی درباره این سرزمین نداشتند. (رضازاده ملک: ۱۳۵۰، ۳۱)

سید عبدالحسین خاتون آبادی، از نویسندگان دانشمند زمان صفویه، برای نخستین بار در کتاب «وقایع السنین و الاعوام» به قاره آمریکا اشاره کرده است؛ او هنگام شرح اقدامات کالون (اصلاح طلب و متکلم فرانسوی که بنیانگذار کالونیسم بود.) از مصلح دینی دیگری، که معاصر کالون بوده است یاد می کند. که در ینگی دنیا به اقدامات اصلاح گرانه پرداخته است و به گفته خاتون آبادی سرانجام جان خود را بر سر این کار نهاد و پیغمبر ینگی دنیا نام گرفت. (خاتون آبادی، ۱۳۵۲، ۴۳۰)

برای اولین بار، ایرانیان حدود سیصدسال پس از کشف آمریکا و یک ربع قرن پس از اعلام استقلال ایالات متحده^۱ با نام آن آشنا شدند. (طلوعی: ۱۳۸۴، ۲۵)

شوشتری راجع به کشف قاره آمریکا مینویسد:

«نخستین کسیکه به سنگ مغناطیس رسید و به خاصیت او علم بهم رسانید حکیم دانشمند مستر کلمبس بود. وی از مردم جزیره العرب و به لغت عربی و تمامی السنه فرنگ عالم و صاحب عزم بلند بود. موجد فنون ریاضی و هندسی به طریقه فرنگ اوست از مغناطیس قطب نما بساخت و به جهات عالم آگاهی یافت که در، روشنایی و تاریکی، روز یا شب، در، دریا و خشکی به هر سمت که خواسته باشد رود. جهاز به این دستگاه و اسباب آن به نحوی که رواج دارد، از افکار آن وحید عصر

^۱ - سال ۱۷۷۶ بود که آمریکا اعلامیه استقلال خود را صادر نمود و نویسنده این اعلامیه هم توماس جفرسون بود.

است. تفرس آبادی به سمت جنوب کرده از سلاطین عصر استمداد کرد. کسی به گفته او اعتنایی نکرد و اکثری به خفت عقل منسوب نمودند.» (شوشتری: ۱۳۶۳، ۲۸۴)

بعد از اینکه اکثر سلاطین، حاضر به کمک کلمب نشدند او نزد پادشاه اسپانیا (که در آن زمان ملکه ایزابلا این سمت را داشت) رفت و از او کمک خواست. با امکاناتی همچون خدمه و کشتی که ایزابلا در اختیار او نهاد؛ او بعد از یک سفر دریایی طولانی، موفق به کشف این سرزمین (آمریکا) شد. (همان: ۲۸۵)

شوشتری در قسمت دیگر از کتاب تحفه العالم راجب سرزمین آمریکا و مردم آن شرح جالبی آورده که به قول خانباا بیانی خواننده پارسی زبان را به عجایب «ارض جدید» بدین طریق آشنا می سازد:

«آمریکا عالمی است مثل این عالم، مشتمل بر اقالیم و بلدان عظیم و بحار و جبال و بیشه های هولناک. فرنگیان اقالیم آن را رصد کرده اند مثل این عالم اندکی کوچکتر است و در آن از طبقات انام، سفید اسمر و سیاه همه مخلوط اند. بیشتری از سکنه آن مردان را، ریش و سبال، بر اندام دیگر موی نیست بجز مژگان و ابرو و موی سر؛ و اگر بندرت یکی را ریش یا سبال باشد به غایت کم و سفید و نرم. موی سر زنان و مردان سفید است و از ابتدا سفید برآید و هر چه سفیدتر باشد باعث زیادتی حسن دانند و موی سیاه و میگون را مکروه دارند. آلات حرب بجز تیر و کمان که در پیکان خارهای ماهیان نصب می کردند، چیزی دیگر نبود. و از معادن جواهر و طلا را واقف بودند و از سایر فلزات اطلاعی نداشتند. مرد و مرکب را یک جانور و جهاز را جانور آبی آتش فشان پنداشتند، سباع درنده و حیوانات چهارپا از فیل و شتر و گاو و گوسفند و سگ و گربه و جانوران موزی مثل مار و عقرب وجود نداشت. و از آفرینش و خلقت عالم و پرستش کردگار ذکری به گوششان نیامده بود. بندرت بعضی صنم و برخی آفتاب را ستایش نمودندی. رسم نوشتن بدین نحو بود که بر برگ درختان پرهای رنگین از مرغان را به صمغی می چسبانیدند. مردان و زنان در غارها و جنگل ها و خانه های کپری و سایه درختان بسر می بردند و پادشاه را علامتی بود که مردم به آن می شناختند. مداوا و معالجه را نمی دانستند و عقد و نکاح به حرکاتی چند، که در آن وقت به عمل می آوردند رواج داشت. زراعت گندم و سایر حبوب، که به چوب زمین را شخم می کردند، بود و حبوب را بو داده با گوشت مرغان شکاری می خوردند و ماهی را نیز برشته و پخته به مصرف می رسانیدند.» (همان: ۳۲۹؛ بیانی: ۱۳۷۵، ج ۲، ۴۴۲-۴۴۱.)